

OBSERVAȚII PRIVIND ÎNCEPUTUL, SFÂRȘITUL ȘI ETAPELE DE EVOLUȚIE ALE CULTURII COSTIȘA - BOTOȘANA - HANSCA (SEC.V-VII)

Ioan MITREA*

Key words: Costișa-Botoșana-Hansca Culture, age of migrations.

Este incontestabil că una din realizările arheologiei românești din ultima jumătate de secol este și aceea privind punerea în evidență a unor culturi materiale care s-au succedat în secolele cunoscute deseori sub numele impropriu, de „mileniul întunecat”, în fapt în epoca migrațiilor¹, pe teritoriul numit, în mod curent, spațiul vechii Dacii. Dacă multe din regiunile acestui spațiu geografic, cu jumătate de secol în urmă, erau vizibile „pete albe”, astăzi avem o hartă arheologică, pe care s-au succedat mai multe culturi numite după numele primelor situri arheologice descoperite, preluându-se, nu prea fericit, exemplul denumirii culturilor preistorice.

Preocuparea pentru cunoașterea realităților arheologice din epoca postromană a dus la definirea unor culturi, răspândite pe arii mai mult sau mai puțin întinse ale spațiului vechii Dacii, completând, de la an la an, harta arheologică a epocii migrațiilor.

Aplecarea cercetătorilor spre cunoașterea culturilor arheologice din epoca migrațiilor a avut și are, în fond, două obiective majore: cunoașterea conținutului, respectiv a ansamblului de artefacte arheologice specifice și încadrarea cronologică cât mai exactă a acestor ansambluri culturale. Arheologii, în genere, au fost preocupați prioritar de permanenta îmbogățire a “bazei de date” privind artefactele arheologice și pe această bază să definească cât mai cuprinzător conținutul

---

* Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău. Comunicare prezentată la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „Arheologia mileniului I p. Ch.” ediția a IX-a, organizată la Ploiești, în Zilele de 26-28 august 2010, de către Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova.

¹ Denumirea acestei epoci a cunoscut în istoriografia românească mai multe formulări. Atât A. D. Xenopol (Cf. *Istoria românilor din Dacia Traiana*, I, Ediția a IV-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 249, ediție critică publicată sub îngrijirea lui Al. Zub), cât și N. Iorga (Cf. *Istoria românilor*, vol. II. *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 1992, p. 241-245 coordonatorii ediției a II-a: Gheorghe Buzatu și Victor Spinei), vorbeau despre „năvălirile barbare” și „năvălitori”. În deceniul al IV-lea al secolului XX-lea Ion Nestor folosea conceptual de „epoca migrațiilor”. Într-o scrisoare din 1937 Ion Nestor amintea de „lucrarea privind epoca migrațiilor” la care se angajaseră (Cf. Mircea Babeș, *Ion Nestor și arheologia epocii migrațiilor: începuturile antebelice*, în Sesiunea Națională de Comunicări Științifice *Arheologia mileniului I p. Ch.*, ediția a VIII-a, Rezumate, Ploiești, 20-22 august 2009, p. 3-4). În epoca istoriografiei controlată de regimul comunist, mitului romantic al “barbarului” i s-a substituit unul menit să cruțe sensibilitățile ocupanților. Așa că mileniul “năvălirilor barbare” a fost pus sub etichetă neutră a “marilor migrații” (Cf. Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Institutul European, Iași, 2000, p. 112). Pentru a evidenția urmările „pozitive” ale migrației slavilor, în opoziție cu goții, hunii, avarii, considerați distrugători, se vorbea deseori de “colonizarea slavă”. Revenirea la denumirea de “epoca migrațiilor”, folosită cum spuneam de Ion Nestor, creatorul școlii de “arheologie a epocii migrațiilor” (Cf. I. Mitrea, *Ion Nestor (1905-1974) creator de școală în arheologia românească*, în Zargidava, IV, 2005, p. 25-36), ni se pare firească. În ultima ediție a tratatului academic de *Istoria românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, București, Editura Enciclopedică, 2001, volum coordonat de Prof. univ. dr. Dumitru Protase și cercetător pr. I dr. Alexandru Suceveanu, capitolul consacrat epocii migrațiilor poartă titlul: “populațiile migratoare” (p. 663). În textele referitoare la populațiile migratoare se folosesc sintagme precum : “migrația triburilor sarmatice”, “migrația goților” (I. Ioniță, p. 666, 681), “năvala hunilor”, “migrația hunilor” (L. Bâzdu, p. 693, 699), “populațiile migratoare”, “epoca marilor migrații” (Dan Gh. Teodor, p. 725, 726). Toate aceste formulări se referă, în fond, la o etapă istorică importantă, denumită generic “epoca migrațiilor”.

fiecărei culturi, lăsând deseori pe un plan secundar preocuparea de a încadra cronologic cât mai riguros fiecare "sit arheologic" și pe un plan mai larg fiecare cultură arheologică. Altfel spus arheologii s-au străduit să ne prezinte, cu precădere, fapte, adică artefacte arheologice, și mai puțin să lămurească mecanismele de producere a lor, în speță mecanismele de genază și evoluție a culturilor arheologice, ceea ce ține implicit și de cronologia fiecărei culturi.

În acest context s-au înscris și preocupările pentru cunoașterea arheologiei epocii migrațiilor din regiunile est-carpătice ale vechii Dacii, arie denumită deseori „spațiul carpațo-nistean”. În ansamblul epocii migrațiilor, un loc important îl ocupă secolele de mijloc ale acestui timp, adică cele care fac legătura între cultură Sântana de Mureș și cultură veche românească, ultima identificată, în primul rând, prin cultura Dridu.

Descoperirile întâmplătoare din 1962 de la Mănoaia-Costișa, între care și un cuptor de ars ceramică, din care s-au recuperat câteva vase întregi, au fost încadrate corect de Ion Nestor, care a și formulat atunci conceptul de cultură Costișa, corespunzătoare perioadei cuprinse între sfârșitul secolului al IV-lea și prima jumătate a secolului al V-lea, altfel spus o cultură corespunzătoare perioadei de dominație hunică, văzută ca o evoluție firească a culturii Sântana de Mureș în noile condiții istorice².

Cercetările arheologice sistematice de la Mănoaia-Costișa începute în 1965 și continuate în anii următori, au oferit o situație stratigrafică de excepție, cu o succesiune de straturi arheologice, fără cezură, atribuite secolelor III-VI³.

Cercetările sistematice și de amploare din așezarea de la Botoșana-Suceava, cu materiale arheologice importante, pentru epoca la care ne referim, corelate cu cele de la Mănoaia-Costișa, au permis arheologului Dan Gh. Teodor să formuleze conceptul de cultură Costișa-Botoșana.⁴

După conceptul de cultură Costișa, încadrată între sfârșitul secolului al IV-lea și prima jumătate al secolului al V-lea⁵ și conceptul de cultură Botoșana-Udești⁶ datată în secolele IV-VI, pe baza unor rezultate mai bogate ale cercetărilor arheologice s-a formulat conceptul de cultură Costișa-Botoșana, atribuit, în linii generale secolelor V-VII, și aparținând populației autohtone de factură romanică din regiunile est-carpătice⁷. Conceptul de cultură Costișa -Botoșana, inclusiv încadrarea cronologică a acestei culturi, cu unele nuanțe de detaliu, dar circumscrise tot în limitele secolelor V-VII, a fost preluat de aproape toți cei care se preocupă de cercetarea arheologică a spațiului dintre Carpați și Prut în epoca migrațiilor, între care și semnatarul acestor rânduri.⁸

Cercetările arheologice de după publicarea monografiei privind așezarea de la Botoșana-

---

² Ion Nestor, *Les données archéologiques et la problème de la formation du peuple romain*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, III, 1964, 3, p. 399.

³ Dan Gh. Teodor, V. Căpitanu și I. Mitrea, *Cercetările arheologice de la Mănoaia-Costișa și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale locale din sec.V-VI din Moldova*, în *Carpica*, I, 1968, p.233-247.

⁴ Dan Gh. Teodor, *Regiunile răsăritene ale României în secolele VI-VII*, în *Mem. Antiq.*, 1969, p.185,187,191; idem, *La population autochtone dans la region Est-Karpatiq de la Roumanie pendant les Ve-Xe siècles de n.è.*, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, vol. II, Praga, 1971, p. 1117-1119; idem, *Teritoriul est carpațic în veacurile V-XI*, Iași, 1978, p. 31-33; idem, *Romanitatea carpațo-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981, p. 21; idem, *Conceptul de cultură "Costișa -Botoșana. Considerații privind continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele V-VII e.n.*, în *SAA*, I, Iași, 1983, p. 2155-227 +6 pag. ilustrație; idem, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984, p. 64-70.

⁵ Ion Nestor, *op. cit.*, p. 399.

⁶ Idem, *Formarea poporului român, în Istoria poporului român*, sub redacția lui Andrei Oțetea, Editura Științifică, București, 1970, p. 97.

⁷ Cf. lucrările citate mai înainte la nota 4.

⁸ Ioan Mitrea, *Date referitoare la populația autohtonă de la răsărit de Carpați în sec.V-VI e.n.*, în *SAI*, XIV, 1960, p. 192; idem, *Contribuții la cunoașterea populației locale dintre Carpați și Siret în secolele V-VI e.n.*, în *Mem. Antiq.*, II, 1970, p. 354 ; idem, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n.*, în *Carpica*, XII, 1980, p. 127. În această lucrare, având în vedere că știm cine au fost principalii creatori ai culturii din sec. VI-VII, în loc de numele de cultura Costișa-Botoșana am propus să folosim nominativul de cultură autohtonă de tip romanic. (p.100,128); idem, *Așezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna, Piatra Neamț*, 1998, p. 101.

Suceava⁹ au confirmat și întregit cu unele nuanțe conținutul culturii Costișa-Botoșana.

Dupa 1990 luându-se în considerație și realitățile arheologice dintre Prut și Nistru, respectiv din Bucovina de Nord și din Basarabia, privitoare la epoca secolelor V-VII, conceptul de cultură Costișa-Botoșana a fost extins și asupra acestor regiuni, fiind denumită „Costișa-Botoșana-Hansca”¹⁰.

Treptat și unii din arheologii de la Chișinău au preluat conceptul de cultură „Costișa-Botoșana-Hansca”, ca fiind caracteristic și spațiului pruto-nistrian în secolele V-VII¹¹, în vreme ce alții îl trec sub tăcere, sau îl pun sub semnul întrebării.¹²

Dacă conținutul și aria de răspândire a culturii Costișa-Botoșana (numită acum cultură Costișa-Botoșana-Hansca), sunt azi relativ bine cunoscute, problemele privind cronologia și etapele de evoluție internă ale culturii de care ne ocupăm, trebuie să ne rețină încă atenția, deoarece lucrurile nu sunt pe deplin lămurite. Facem aceste observații nu împinși de un impuls venit a submina câștigurile de până acum și cu atât mai puțin din dorința de a critica fără temei punctele de vedere deja emise în această chestiune. Într-o asemenea împrejurare trebuie să ne reamintim un gând al lui T. Maiorescu, care e valabil încă și în istoriografie: „A critica e lesne, a construi e greu”¹³ Oprindu-ne asupra cronologiei și etapelor de evoluție ale culturii Costișa-Botoșana-Hansca, în urma acumulării de noi date arheologice, urmărim doar să punem un accent mai decis asupra unor nuanțe.

De menționat că pe măsura evoluției cercetărilor arheologice s-a conturat tot mai mult cronologia culturii Costișa-Botoșana și etapele sale de evoluție internă.

Astfel, încă din 1978 într-o lucrare de sinteză se făcea aprecierea că „aspectul Costișa-Botoșana din Moldova”, „văzut ca o variantă a culturii Bratei” poate fi datat în secolele V-VI e.n.¹⁴, fiind urmat, „între mijlocul secolului al VI-lea și până către al treilea sfert al veacului al VII-lea de o altă etapă culturală, Botoșana II-Sipot-Suceava”. În mod corect se sublinia că între cele două etape, respectiv cele două aspecte culturale, sunt multiple legături¹⁵, pentru ca peste câțiva ani să fie considerate ca făcând parte din aceeași cultură, respectiv din cultura Costișa-Botoșana, încadrată în secolele V-VII.¹⁶

⁹ Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984.

¹⁰ Idem, *Societatea est-carpatică în perioada celei de-a doua jumătăți a mileniului I al e.n.*, în *Probleme actuale ale istoriei naționale și universale*, Chișinău, 1992, p. 11; idem, *Regiunile carpato-nistrene în secolele V-X d.Hr.*, în vol. *Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, (coordonator V. Spinei), Iași, 1997, p. 84, 111; Ioan Mîtreă, *Realități arheologice și etno-culturale în spațiul carpato-nistrian secolele VI-VII*, (Rezumat), în *Tezele referatelor Sesiunii a III-a a Școlii seminar, din 27-29 noiembrie 1991*, Chișinău, 1991, p. 54-57; idem, *op. cit.*, *Carpica XXIII/2*, 1992, p. 209-221; idem, *Romanitate și creștinism în secolele V-VI în lumea satelor din spațiul carpato-nistrian*, în *Zargidava*, I, Bacău, 2002, p. 17-44.

¹¹ Gh. Postică, *Unele considerații privind interpretarea etnică a monumentelor arheologice medievale timpurii din nordul Bucovinei*, în vol. *Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, coordonator Victor Spinei, Iași, 1997, în care între altele afirmă că “între faza finală a Culturii Tumulilor Carpatici și începuturile culturii de tip Costișa-Botoșana-Hansca există o legătură genetică”, sau că “prezența culturii Costișa-Botoșana-Hansca, în nordul Bucovinei este neîndoielnică” (p. 122); idem, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrian (secolele V-XIII)*, București, Editura Academiei Române, 2007, unde vorbește de caracterul romanic al așezărilor de tipul Costișa-Botoșana-Hansca” (p. 73).

¹² Igor Corman într-o lucrare de sinteză, prezentată ca teză de doctorat, intitulată *Contribuții la istoria spațiului pruto-nistrian în epoca evului mediu timpuriu* (sec. V-VII d.Chr.), Chișinău, Editura Cartdidact, 1998, nu menționează nici o singură dată cultura Costișa-Botoșana-Hansca. Autorul lucrării conchide doar că “în secolele V-VII, în spațiul pruto-nistrian poate fi observat un proces de integrare culturală și etnică a diferitelor neamuri” (p. 118), și că în ultimii ani s-au făcut încercări, de asemenea departe de a fi convingătoare de a pune cele mai multe descoperiri arheologice din a doua jumătate a mileniului I d.Chr. pe seama unei populații romanice” (p. 8).

¹³ Al. Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română sub semnul modernității*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 109.

¹⁴ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI*, Iași, 1978, p. 31-33.

¹⁵ Ibidem, p. 32.

¹⁶ Idem, *Conceptul de cultură “Costișa Botoșana”... în SAA.I. Iași, 1983*, p. 215; idem, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII...*, p.70.

Dacă de la început s-a vorbit de încadrarea culturii Costișa-Botoșana în general în secolele V-VII, iar cercetările ulterioare au confirmat această încadrare, mai greu a fost să se stabilească când anume în cursul secolului al V-lea d.Hr. începe această cultură și când anume în cursul secolului al VII-lea își încheie evoluția. Chestiunea nu era doar de detaliu, dar de aceste precizări depindea stabilirea mai exactă a ceea ce precede cultura Costișa-Botoșana-Hansca, respectiv sfârșitul culturii Sântana de Mureș, și începutul unei noi culturi, cunoscută îndeosebi sub numele de Cultura veche românească.

De la început a existat un consens aproape în a accepta că ceea ce numim cultură Costișa-Botoșana începe după jumătatea secolului al V-lea d.Hr. Pentru a preciza cu mai multă certitudine data de început a culturii Costișa-Botoșana era necesar să se stabilească cu mai multă argumentație convingătoare data de sfârșit a culturii Sântana de Mureș¹⁷ având în vedere că în numeroase situri arheologice, precum la Mănoaia-Costișa, Botoșana, Dodești, Davideni, Borșeni, Bacău-Curtea Domnească, etc., peste nivelul târziu al culturii Sântana de Mureș urmau cele mai timpurii arheosituri ale culturii Costișa-Botoșana. Astăzi este acceptat că începuturile culturii Costișa-Botoșana-Hansca trebuie fixate după jumătatea secolului al V-lea, mai exact după prabușirea dominației hunilor ca urmare a dezastrului de la Nedao din 454 d.Hr.¹⁸ Această apreciere o întâlnim și în recenta sinteză academică de Istoria românilor, în care se afirmă tranșant: „cultura Costișa-Botoșana-Hansca specifică secolelor V-VII... își are începuturile pe la mijlocul secolului al V-lea.”¹⁹

Dacă începuturile culturii Costișa-Botoșana-Hansca au fost stabilite cu multă certitudine încă de la începutul cercetărilor, în timp făcându-se doar unele nuanțări, mai greu a fost precizată data de sfârșit a acestei culturi.

Încă din primele etape ale cercetării s-au exprimat puncte de vedere diferite, izvorâte din analiza mereu mai bogată a rezultatelor acestor cercetări, cu privire la sfârșitul culturii Costișa-Botoșana. Astfel după cum s-a spus mai sus, în unul din primele texte în care se menționa conceptul de cultură Costișa-Botoșana se considera că acest aspect cultural acoperă doar secolele V-VI.²⁰

În sinteza privind teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI se conchidea că ultima etapă din evoluția culturii Costișa-Botoșana „o constituie perioada cuprinsă între mijlocul secolului al VI-lea și secolul al VII-lea inclusiv”.²¹ Atunci când s-a definit conceptul de cultură Costișa-Botoșana se afirma că a doua fază, adică ultima, a acestei culturi se încheie în primul sau primele decenii ale secolului al VII-lea.²²

Într-o lucrare de sinteză privind situația istorică din regiunea subcarpatică a Moldovei, se afirmă că a doua etapă a culturii Costișa-Botoșana, considerată și ultima, cuprinde a doua jumătate a secolului al VI-lea și întreg secolul al VII-lea.²³

În monografia așezării de la Botoșana, limita cronologică superioară a acestei așezări era admisă ca fiind în jurul anului 600 e.n., limită considerată ca valabilă și pentru cultura Costișa-Botoșana, în general.²⁴

Într-un manual universitar mai recent se afirmă că în fapt cultura Costișa-Botoșana-Hansca, precum și corespondentele sale de la sud de Carpați, respectiv cultura Cireșeanu-Ipotești-Cândești și Bratei-Țaga-Biharea din Transilvania, „datează din secolele V-VII (dar cu prelungiri și dincolo de aceste limite cronologice)” ceea ce ne lasă să înțelegem că și în spațiul est-carpatic cultura Costișa-Botoșana-Hansca ocupă, în fapt, tot secolul al VII-lea.²⁵

¹⁷ Ioan Mitrea, *Observații privind sfârșitul culturii Sântana de Mureș și începuturile culturii Costișa-Botoșana-Hansca*, în stadiul actual al cercetărilor arheologice, *Carpica*, XXXIV, 2005, p. 131-142.

¹⁸ *Ibidem*, p. 138-140.

¹⁹ Dan Gh. Teodor, *Populația autohtonă din regiunile extracarpatică în secolele V-VII*, în *Istoria românilor*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 652, 654.

²⁰ *Idem*, *Regiunile răsăritene ale României în secolele VI-VII*, în *Mem. Anitq.*, I, 1969, p. 185-187.

²¹ *Idem*, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.* ..., p. 31.

²² *Idem*, *Conceptul de cultură "Costișa-Botoșana"...*, p. 217, 222.

²³ Ioan Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI-IX*, în *Carpica*, XII, 1980, p. 99.

²⁴ Dan Gh. Teodor, *Civilizația romană la est de Carpați* ..., p. 64-65.

²⁵ *Idem*, *Etnogeneza românească* ..., în *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*,

În monografia aşezării de la Davideni, cea mai mare aşezare din secolele V-VII din spațiul est-carpatic, cercetată până acum, pe baza analizei bogatului volum de artefacte arheologice descoperite, se afirmă că „evoluția culturii Costișa-Botoșana-Hansca începe în a doua jumătate a secolului al V-lea, după prabușirea dominației nominale a hunilor în aceste regiuni și se încheie spre sfârșitul secolului al VII-lea”.²⁶

În sinteza academică de Istoria românilor, amintită deja, se apreciază că faza finală a culturii Costișa-Botoșana-Hansca cuprinde sfârșitul secolului al VI-lea și prima jumătate a secolului al VII-lea.²⁷

În ceea ce privește etapele de evoluție internă ale culturii Costișa - Botoșana s-a vorbit de două sau trei etape, sau faze, încadrate mereu însă în limitele secolelor V-VII.²⁸

Încă de la primele cercetări arheologice și respectiv valorificarea științifică a acestora care a făcut posibilă formularea conceptului de cultură Costișa-Botoșana, prima etapă a acestei culturi a fost încadrată între începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al V-lea d.Hr. și începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al VI-lea, încadrare confirmată de evoluția cercetărilor arheologice de până acum.²⁹

Pentru etapa următoare, adică de la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al VI-lea și într-o mare parte a secolului al VII-lea, sau chiar acoperind tot acest secol, uneori s-a considerat că avem doar încă o etapă a culturii Costișa-Botoșana³⁰, iar alteori s-a considerat că, în acest răstimp, putem surprinde încă două etape. În textul din recenta sinteză academică arheologul care are cea mai mare contribuție la definirea conceptului de cultură Costișa-Botoșana și încadrarea cronologică a acestei culturi, conchide că în cadrul acestei culturi putem delimita trei etape și anume: a) prima etapă între mijlocul secolului al V-lea și mijlocul secolului al VI-lea; b) a doua etapă ar cuprinde a doua jumătate a secolului al VI-lea și c) etapă finală, a treia, ar cuprinde sfârșitul secolului al VI-lea și prima jumătate a secolului al VII-lea.³¹ La prima vedere s-ar putea spune că această cronologie poate fi acceptată, susținută fiind și de unele cercetări arheologice mai vechi. Observațiile făcute însă în câteva situri arheologice în care s-au făcut cercetări de mai mare amploare, în ultimele decenii ale sec. al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea ne sugerează unele puncte de vedere diferite. Dacă limitele cronologice generale ale culturii Costișa-Botoșana-Hansca, respectiv secolele V-VII, precum și încadrarea cronologică a primei etape din evoluția acestei culturi rămân valabile, confirmate și de ultimele cercetări ne-a atras atenția faptul că este foarte greu de surprins diferențe specifice între artefactele arheologice din a doua jumătate a secolului al VI-lea și cele atribuite secolului al VII-lea. Pe de altă parte, așa cum s-a dovedit prin cercetările de la Izvoare-Bahna, Davideni și Borșeni, situri cunoscute din regiunea subcarpatică a Moldovei, peste orizonturile finale ale culturii Costișa-Botoșana-Hansca, se suprapun cele mai vechi arheosituri ale unei noi culturi, numită, în mod curent, Cultura veche românească. Fără a intra în detalii, cercetările arheologice din spațiul carpato-nistrean au dovedit că de pe la sfârșitul secolului al VII-lea, dar cu deosebire începând cu secolul al VIII-lea al primului mileniu creștin, ne aflăm în fața unei noi realități culturale pe care o numim cu o sintagma generică, civilizația veche românească.

În aceste condiții considerăm că în stadiul actual al cercetărilor privind cronologia și respectiv etapele de evoluție ale culturii Costișa-Botoșana-Hansca, este necesară o reconsiderare

---

Coordonator Mircea Petrescu-Dîmbovița, București, 1995, p. 344.

²⁶ Ioan Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII*, Editura “Constantin Matasă”, Piatra-Neamț, 2001, p. 205-206.

²⁷ Dan Gh. Teodor, *Populația autohtonă din regiunile extracarpatică în secolele V-VIII*, în *Istoria românilor*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 654-655.

²⁸ Cf. lucrările citate la notele 4, 8, 9, 11, 23, 26.

²⁹ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI...*, p. 31; idem, *Conceptul de cultură “Costișa-Botoșana”...*, p. 222, nota 5; Ioan Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret...*, p. 98-99; Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați...*, p. 64; Ioan Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați...*, p. 205; Dan Gh. Teodor, *Populația autohtonă din regiunile extracarpatică în secolele V-VII...*, p. 655.

³⁰ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI...*, p. 31-33; idem, *Conceptul de cultură “Costișa-Botoșana”...*, p. 222, nota 5.

³¹ Idem, *Populația autohtonă din regiunile extracarpatică în secolele V-VII*, în *Istoria românilor*, 2001, p. 654-655.

a unor puncte de vedere, exprimate în ultimele decenii, care au văzut doar două etape în evoluția acestei culturi³² și să acceptăm, prin urmare, mai degrabă următoarea schemă cronologică: cultura Costișa-Botoșana-Hansca aparținând populației locale, romanice, din spațiul carpato-nistrean, influențată fiind și de factori externi, cum ar fi legăturile cu lumea și civilizația bizantină dar și cu grupurile alogene ajunse în aceste regiuni în condițiile specifice fenomenului de migrație a popoarelor, poate fi încadrată în general în secolele V-VII. Începuturile acestei culturi pot fi situate imediat după jumătatea secolului al V-lea, respectiv după bătălia de la Nedao din 454, care a marcat prăbușirea dominației hunilor în Europa centrală și de răsărit, și se încheie spre sfârșitul sau chiar la sfârșitul secolului al VII. Este momentul în care începe a se diferenția o nouă cultură, numită cum s-a mai spus cultura sau civilizația veche românească.³³

În evoluția internă a culturii Costișa-Botoșana-Hansca putem delimita, în stadiul actual al cercetărilor, două etape, relativ bine definite: prima etapă cuprinde a doua jumătate a secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea, respectiv cuprinde răstimpul dintre 454 – și 560/565, iar a doua etapă începe imediat după jumătatea secolului al VI-lea, respectiv de pe la 560/565, și durează până spre sfârșitul secolului al VII-lea, când își începe evoluția civilizația veche românească, cum s-a mai subliniat mai sus.

În fapt culturile regionale de tip Costișa-Botoșana-Hansca din spațiul carpato-nistrean, Ipotești-Ciurel-Cândești de la sud de Carpați și cultura Bratei-Țaga-Sighișoara-Biharea din Transilvania, Bihor și Maramureș, având numeroase trăsături comune și aparținând, în general, secolelor V-VII stau la baza civilizației vechi românești, care se individualizează din cursul secolului al VIII-lea al primului mileniu creștin.³⁴

OBSERVATIONS ABOUT THE BEGINNING, THE END AND THE STAGES EVOLUTION OF CULTURE COSTISA-BOTOSANA-HANSCA (V-VII CENTURIES)

In the study, are discussed some problems concerning the chronology of Culture Costișa-Botoșana-Hansca, specific culture for carpatho-dniestean areal in the age migrations.

In the current state of research, the Culture Costișa- Botoșana-Hansca evolution begins from the mid-fifth century and lasts until the end of the seventh century.

In the evolution of this culture are two main stages. The first stage comprises the second half of the fifth century and the first half of the sixth century (from 454 until 560/565 approx.); the second stage comprises the second half of the sixth century and, almost entirely, the seventh century (approx 560/565 until approx. 700). With the beginning of eighth century old Romanian culture is formed.

---

³² Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI ...*, p. 31-33; idem, *Conceptul de cultură "Costișa-Botoșana" ...*, p. 222, nota 5; Ioan Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret ...*, p. 98-99; idem, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor ...*, p. 205-206; idem, *Romanitate și creștinism în secolele V-VI în lumea satelor din spațiul carpato-nistrean*, în Zargidava, I, 2002, p. 22.

³³ Nelu Zugravu, *Istoria romanității nord-dunărene (sec. II-VIII). Contribuții la etnogeneza românilor*, Iași, 1994, p. 168-169; Dan Gh. Teodor, *Etnogeneza românilor, în Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, București, 1995, p. 352-354; Ioan Mitrea, *De când începe istoria românilor?*, în AMM, XV-XXI, Vaslui, 1993-1998, p. 7-11; Eugenia Zaharia, Dan Gh. Teodor, R. Theodorescu, *Civilizația românească: influențe culturale bizantine și apusene*, în *Istoria românilor*, vol. III, Cordonatori Acad. Ștefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 288-291. În toate aceste lucrări secolul al VIII-lea este un moment de referință în istoria primului mileniu creștin din spațiul vechii Dacii.

³⁴ Cf. lucrările citate mai sus, la nota 33.